

РОЗВИТОК СУЧАСНИХ НАВЧАЛЬНИХ ПЛАНІВ – НЕОБХІДНІСТЬ ДЛЯ ПОБУДОВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО ОСВІТНЬОГО ПРОСТОРУ

Харківська А.А.

Актуальність теми. Як зазначає один з координаторів Болонського процесу – Павло Згага: «Хоча Болонський процес має на меті забезпечити схожість і сумісність систем вищої освіти держав, підписавших Болонську декларацію (1999 р.), передбачається, що вища освіта залишається в державній компетенції. Процес здійснюється так, щоб захищати та заохочувати культурне та освітнє розмаїття.» На наш погляд, Болонська декларація – це декларація усвідомлення спільних проблем і намагання створити та інтегруватися до єдиного європейського простору вищої освіти, підвищення мобільності професійної освіти, зростання експорту освітніх послуг, в тому числі розширення співробітництва з європейськими країнами в області підвищення якості освіти (збільшення кількості вищих навчальних закладів, які пройшли інституційну та спеціалізовану акредитацію та запровадивших системи управління якістю відповідно до вимог міжнародного стандарту); введення системи, що забезпечує сумісність дипломів, шляхом запровадження ступенів, що легко порівнюються, Болонських студентських документів (Європейський табель курсів, додатки до диплома (Diploma Supplement), кредитів ECTS) в накопичувально-переводному «форматі»; ріст мобільності студентів, академічного та адміністративного персоналу.

Мета статті – розглянути умови та обґрунтувати необхідність модернізації навчальних планів (використання трьох форм навчальних планів, перерахунок годин у кредити), необхідність підвищення ступеня бакалавра, звернути увагу на деякі аспекти впровадження системи залікових одиниць.

Структура освіти України за ідеологією та цілями намагається бути узгодженою із структурою освіти більшості розвинених країн світу.

Досягнення цих цілей та вирішення задач Програми «Основні засади розвитку вищої освіти України» 2008 р. забезпечуються шляхом реалізації системи програмних заходів: запровадження нових державних стандартів

загальної освіти на основі компетентнісного підходу; запровадження моделей безперервної професійної освіти, які забезпечують можливість формування індивідуальної освітньої траєкторії для кожної людини з метою подальшого професійного кар'єрного та особистісного зростання; введення нового ряду напрямів підготовки (спеціальностей) та професій професійної освіти[1] та відповідних державних освітніх стандартів, розроблених на основі компетентнісного підходу, з метою формування освітніх програм, адекватних світовим тенденціям, вимогам ринку праці та особистості; удосконалення державної системи оцінки діяльності освітніх закладів та організацій; удосконалення механізмів визнання еквівалентності документів про освіту для підвищення академічної мобільності, збільшення експорту освітніх послуг, що сприятиме інтеграції України до світового освітнього простору.

Умови модернізації навчальних планів

На сьогодні ще не розроблені єдині вимоги як до європейської освітньої системи, так і до європейського навчального плану (такого ще нема взагалі), але треба зазначити, що країни, які підписали декларацію, це і не ставили собі за мету. Європейські системи освіти та їх навчальні плани існують із розумінням переваг та недоліків, які мають існуючі навчальні плани, а також необхідності пошуку загальних ідей, які б дозволяли втілювати цілі Болонського процесу в життя.

У процесі створення європейського простору вищої освіти стало зрозуміло, що певні запитання належать до суспільної відповідальності, а саме: зрозуміла та схожа структура ступенів, законодавчі рамки забезпечення рівного доступу, якості та академічної автономії, а також демократичне управління вищими навчальними закладами. Суспільна відповідальність в цій сфері не протирічить принципу академічної автономії, вона просто окреслює рамки її ефективної реалізації, але в той же час не має на увазі як суспільна монополія на надання вищої освіти, розробку академічних визначень знання, істини тощо.

Автономія ВНЗ є необхідною умовою як для побудови європейського простору вищої освіти, так і для модернізації конкретних навчальних планів. Це було зрозуміло ще у 1988 р., коли ректори багатьох європейських університетів зібралися в Болоньї та підписали Magna Charta Universitatum[2]. Перший із фундаментальних принципів Хартії проголошує: «Університет – це автономний суспільний інститут, до задач якого входять виробництво, перевірка, оцінка та розповсюдження культури шляхом досліджень та викладання. Географічні фактори та історичний спадок обумовлюють різні особливості університетів у різних країнах. Для задоволення потреб суспільства університетські дослідження та викладання мають бути морально та інтелектуально незалежними від будь-якого політичного та економічного тиску»[2].

Болонський процес передбачає, що ці проблеми вже вирішені, та університети й інші вищі навчальні заклади незалежні. Варто зазначити, що «Національний звіт України із запровадження положень Болонського процесу у вищу освіту» оцінений Болонським секретаріатом на Лондонському самміті міністрів країн-учасниць Болонського процесу (травень, 2007 р.) досить високо – 3,83, за умови, що найвищий бал становив – 5[3].

Університети розглядаються як співтовариства викладачів і студентів, отже останні мають бути представлені в університетських органах управління. Ці положення є необхідними умовами успішної реформи навчальних планів.

Модернізація навчальних планів: проблеми

При розробці чи модернізації освітньо-професійної програми за вимогами Болонської декларації першочерговим стає питання модернізації навчального плану. На нашу думку, тут можливі два шляхи дій: перший – це розрахувати єдині нормативні години за всіма дисциплінами всіх циклів (безумовно, це робота на рівні міністерств), а потім зробити їх виконання обов'язковим для всіх вищих навчальних закладів. Другий шлях полягає в тому, щоб позначити дві рубіжні точки – max і min, що встановлюють рівень відповідності стандарту за змістом, трудоемкістю, а також логічною послідовністю читання дисциплін. У ці межі, на

наш погляд, мають бути включені такі компоненти: обов'язковий тип змісту основних освітніх програм; максимальний об'єм навчального навантаження студентів; вимоги до рівня підготовки випускників. Курси, що вивчаються, краще надати у вигляді певних траєкторій з указанням послідовності дисциплін, володіння інструментарієм яких необхідне для розуміння всіх ланкових елементів. Таким чином, на базі навчального плану має утворитися масив траєкторій, за яким ведеться навчання студентів. Перший шлях, на наш погляд, – це майбутнє, а ось другий – можливо впровадити вже сьогодні.

Принципи перегляду навчальних планів можна звести до таких:

1. Використання трьох форм навчального плану за кожним напрямом (спеціальністю):

- базові навчальні плани – загальні за напрямом (спеціальністю), слугують для визначення змісту та загальної трудоемкості роботи кожного студента;
- індивідуальні навчальні плани – різні для кожного студента, визначають його освітню траєкторію. Особливістю кредитно-модульної системи є можливість навчання студентів за індивідуальними варіативними частинами освітньо-професійної програми, сформованими відповідно до вимог замовників (роботодавців) і побажаннями студента. Індивідуальний робочий навчальний план студента повинен формуватися за встановленою вищим навчальним закладом формою на кожний навчальний рік особисто студентом з використанням – при необхідності – консультацій тьютора. При формуванні індивідуальних планів вищий навчальний заклад зобов'язаний пропонувати студентам як вибір дисциплін, так і вибір висококваліфікованих викладачів, що ведуть ці дисципліни з указанням посад, учених ступенів і звань. План затверджується у встановленому ВНЗ порядку, затверджені копії зберігаються в студента й у деканаті (можливо в електронному вигляді). Число залікових одиниць в індивідуальному навчальному плані не повинне бути менше 60-ти на рік. Розподіл позааудиторної навчальної роботи за видами і трудомісткістю знаходиться в компетенції навчального відділу, деканатів і кафедр.

- робочі плани – плани для формування щорічного графіку навчального процесу та розрахунку навчального навантаження викладачів. При формуванні робочих навчальних планів у системі залікових одиниць з метою оптимізації навчального процесу учбово-методичні підрозділи університету повинні передбачити максимальну уніфікацію навчальних планів суміжних напрямів підготовки (спеціальностей).

2. Можливе введення нового циклу дисциплін для студентів, які успішно пройшли поточну атестацію по всім дисциплінам індивідуального навчального плану, та бажають спеціалізуватися в певній області знань для написання випускної роботи, а також більш поглибленої підготовки з іноземної мови.

3. За ступінню обов'язковості та послідовності засвоєння змісту освітньої програми навчальний робочий план має включати три групи дисциплін:

- дисципліни, які вивчаються обов'язково та чітко послідовно в часі;
- дисципліни, які вивчаються обов'язково, але, можливо, не послідовно;
- дисципліни, які вивчаються за вибором студента.

Кредитні одиниці сумуються по семестрам. Контроль засвоєння студентом кожної дисципліни здійснюється в рамках кредитно-модульної технології протягом всього періоду навчання послідовно, бо однією з переваг цієї технології є накопичувальність (тобто бали, отримані студентом за різні види робіт, складаються таким чином, щоб наприкінці семестру він мав від 60 до 100 балів (позитивний підсумок)).

Кредитно-модульна система передбачає такі види контролю: контрольні точки та підсумкову атестацію.

- Контрольні точки:
 - контрольні роботи;
 - тестування (письмове або комп'ютерне) по розділам;
 - колоквиуми(письмові чи усні);
 - звіт по курсовим роботам;
 - «захист» практикумів.
- Підсумкова атестація:

- підсумкове тестування по дисципліні;
- іспит (письмовий або усний);
- залік[б].

Вищий навчальний заклад розробляє загальні схеми для груп спеціальностей, а факультети та кафедри – конкретні схеми та положення про кредитно-модульну систему організації навчального процесу по кожній дисципліні (з розбивкою на трудоемкості, виміряні в залікових одиницях для кожного етапу рубіжного контролю знань).

За результатами підсумкової атестації студенту виставляються:

- оцінка за шкалою ECTS (літера A, B, C, D, E, FX, F);
- диференційована оцінка за 100-бальною системою, що характеризує якість засвоєння студентом знань, умінь, навичок в рамках даної дисципліни;
- оцінка за національною шкалою (відмінно, добре, задовільно).

За результатами рубіжного та поточного контролю факультет складає академічні рейтинги студентів. Високий рейтинг дозволяє студенту отримати академічні пільги та переваги (підвищену стипендію, безкоштовне навчання, премію та ін.).

Будь-який студент може отримати аргументовану інформацію про свій академічний рейтинг в деканаті факультету.

Між тим, переробка програм за рівнями бакалавр/магістр, перерахунок годин в кредити, спрямування студентів базового вищого навчального закладу(ВНЗ) на семестр або рік за кордон, консультування іноземних студентів з питань навчання в українському ВНЗ, розробка та масове заповнення Додатків європейського зразку до диплома стосовно специфіки конкретного ВНЗ, – ці та інші задачі потребують значних зусиль та витрат часу, причому деякі з них доведеться потім здійснювати на регулярній основі у все більш розширюючихся масштабах. Наприклад, кредитно-модульна система організації навчального процесу (КМСОНП) передбачає повну забезпеченість навчального процесу методичними матеріалами. Для кожної спеціальності на факультеті мають бути підготовлені: тематичні програми по кожній дисципліні (вказується трудоемкість у кредитах);

мета засвоєння даної дисципліни; взаємозв'язок з іншими дисциплінами; список загальних і спеціальних компетенцій, які студент повинен засвоїти по кожній дисципліні; матеріали для аудиторної роботи по кожній дисципліні: тексти лекцій (у т.ч. в електронному вигляді), програми та плани семінарських, практичних занять; матеріали для самостійної роботи студентів: набори текстів домашніх завдань, матеріали самоконтролю по кожній дисципліні, типові моделі рефератів, курсових робіт та критерії їх оцінювання, навчальні електронні матеріали в електронній бібліотеці інституту; матеріали для контролю знань, письмові контрольні завдання, письмові та електронні тести, екзаменаційні білети по кожній дисципліні; матеріали для роботи в період проходження різних видів практики: плани та програми проведення практик, форми звітньої документації.

Повертаючись до питання про необхідність модернізації навчальних планів, треба зазначити: справжня суть проблеми полягає в тому, що традиційно у нас були довгострокові навчальні плани. Але на сьогодні в контексті євроінтеграції це несумісно з цілями Болонського процесу. Як поєднати традицію з новими цілями і якому методу реформ надати перевагу – радикальному або більш щадному?

У Болонській декларації (1999) з цього приводу сказано таке :

«Запровадження системи, яка складається з двох основних циклів – отримання диплома та аспірантури. Для вступу на другий цикл необхідно успішно завершити перший тривалістю не менше трьох років. Ступінь, яка присвоюється після першого циклу навчання, має вважатися прийнятною для ринку праці кваліфікацією. Другий цикл має завершитися отриманням ступені магістра та/або доктора, як це прийнято в багатьох країнах Європи»[4].

Цілком зрозуміло, що декларація не передбачає однозначного кінцевого рішення. В ній оговорюється необхідність існування двох циклів навчання. Тривалість першого складає не менше трьох років. Обидва цикли ведуть до отримання «кваліфікацій, прийнятних для європейського ринку праці». По закінченні другого циклу присвоюється «ступінь магістра та/або доктора». Необхідно розглянути інші варіанти програм навчання, які були представлені в Болоньї або в ході пізніших зустрічей.

У Берлінському комюніке (2003 р.) визначено десяту ціль щодо формування Європейського простору вищої освіти: навчання докторантів.

На самміті в Бергені (2005 р.) було визначено пріоритетні напрями розвитку вищої освіти, що поєднують в собі попередні цілі Болонського процесу, які необхідно враховувати при подальшій інтеграції вищої освіти України в ЄПВО:

- запровадження трициклової системи підготовки фахівців з вищою освітою (бакалавр – магістр – доктор філософії (PhD));
- створення національної системи забезпечення якості вищої освіти, що узгоджується зі стандартами та нормами Європейської мережі забезпечення якості (ЄМЗЯ – ENQA);
- взаємне визнання ступенів та термінів навчання країнами-учасницями.

У Лондонському комюніке (2007р.) визначено основні пріоритети щодо формування Європейського простору вищої освіти до і після 2010 року[3, С.5].

Так чи інакше, положення декларації залишають простір для обговорення. Цілком зрозуміло, що в умовах європейського різноманіття не можна задовольнятися спрощеними рішеннями.

Зміна навчальних планів ставить перед учасниками процесу багаточисленні концептуальні питання не тільки про певну тривалість навчання. Є також проблема відповідності вимогам європейського ринку праці. Це питання потребує серйозного підходу як на університетському, так і на державному рівні. Слід проаналізувати можливу реакцію роботодавців на зміни, а також питання відповідності нових ступенів академічним вимогам.

У деяких випадках при проведенні реформи навчальних планів доведеться застосувати радикальні методи. Розглянемо, наприклад, традиційну філософію викладання. Вона відштовхується від знань, наявність яких традиційно передбачається в педагога. При цьому сучасні уявлення про бакалаврат та магістратуру виявлені та описані на основі програм навчання та дипломних робіт студентів й аспірантів. Такий підхід не дозволить обмежуватися лише формальною адаптацією існуючих (традиційних) навчальних планів.

Щоб результати були порівнянні, їх треба порівнювати в рамках загальної системи. В Європі це – ECTS. Європейська система переводів кредитів ECTS – це орієнтована на студента система обліку працевитрат навчальної роботи, необхідних для засвоєння освітньої програми.

Істотна риса ECTS полягає в тому, що кредити самі по собі не є одиницями, вони мають лише змальовувати виконану роботу як частину навчального плану. Отже, кредити накопичуються в рамках послідовної програми навчання, відображуючи певний об'єм роботи, успішно завершений на певному етапі для визнання кваліфікації.

Кредити ECTS можуть бути зараховані тільки після успішного виконання всієї запланованої навчальної роботи та відповідній оцінці результатів навчання. Успішність студента визначається з допомогою місцевої (національної) шкали оцінок.

При запровадженні системи залікових одиниць (ECTS) знову ж таки не можна обмежуватися простою арифметичною процедурою (перерахунком навчальних годин в залікові одиниці), але й «технічної модернізації» буде недостатньо. Запровадження системи залікових одиниць вимагає радикального перегляду філософії викладання – прийняття «орієнтованого на студентів» підходу, тобто переходу від читання лекцій до заохочення незалежних занять та досліджень студентів. Залікові одиниці не присвоюються просто за прослуховування лекцій.

На наш погляд, існуючі навчальні плани значно перевантажені. Як правило, число викладацьких часів та пряме навантаження студентів (лекції, семінари тощо) перебільшує двадцять п'ять або навіть тридцять годин на тиждень. Це практично не залишає студентам часу на самостійні заняття.

Цілком очевидно, що проблема не обмежується надлишковою тривалістю циклу отримання диплома (в середньому п'ять років). Необхідно також переглянути щотижневе навантаження студентів. Існуючі навчальні плани потребують розумного скорочення. Вони, безперечно, мають достатньо академічного баласту, який можна виключити без шкоди для якості навчання.

Скорочення змісту поряд зі зміною методів викладання неминуче призведе до підвищення академічної якості.

За останні тридцять років вища освіта значно змінилася. По-перше, вона більше не елітарна, а носить масовий характер. У більшості розвинених країн 50 відсотків і більше молоді вступають до вищих навчальних закладів. Ці об'єктивні обставини призвели до значного росту попиту, що потребує підвищення ефективності систем вищої освіти.

Старі жорсткі навчальні плани надто застаріли. У наш час відбувається перехід до більш відкритих методів роботи, що дозволяють вільно обирати значну кількість курсів за невеликої кількості обов'язкових. Необхідно забезпечити можливість переводу з одного курсу на інший. Всі ці проблеми можна розв'язати за допомогою системи залікових одиниць (яка включає можливість визнання та накопичення залікових одиниць). На сьогодні ці процеси проходять в глобальному масштабі.

Висновок. Отже, розвиток сучасних навчальних планів – насуцна потреба часу, тому що навчальні плани за кредитно-модульної системи організації навчального процесу відрізняються гнучкістю, прозорістю та об'єктивністю, вони дають можливість встановлення чіткої індивідуальної траєкторії здобуття вищої освіти, в якій враховуються всі види робіт студента і всі його навчальні здобутки. Система кредитів дозволить ефективно працювати в рамках концепції «навчання впродовж життя», створити унікальну можливість для людини з точки зору її саморозвитку, самовдосконалення й утвердження на професійній ниві.

Література:

1. МОН України «Про особливості введення переліку напрямів підготовки фахівців за освітньо-кваліфікаційним рівнем бакалавра». – К., 2007.
2. Magna Charta Universitatum, Bologna, 18 Sept. 1988. Rome: S.E.P.S., 1991, p.59.
3. Програма розвитку вищої освіти України «Основні засади розвитку вищої освіти України», ч.4, 2008р, с. 7.

4. «Болонська декларація» від 19.06.1999р.
5. Мороз І.В. Кредитно-модульна система організації навчального процесу: довідник для студентів – К.: КОО «Освіта України», 2005.
6. ТОВАЖНЯНСЬКИЙ Л.Л., СОКОЛ Є.І. Нове покоління навчальних планів в умовах входження України до Болонського процесу: Науково-методичні матеріали. – Харків: НТУ «ХПІ», 2006.

АНОТАЦІЯ

Харківська А.А. *Розвиток сучасних навчальних планів – необхідність для побудови європейського освітнього простору.* У статті висвітлюються проблеми входження України в Європейський освітній простір. Акцентується увага на особливостях впровадження кредитно-модульної системи організації навчального процесу та окреслюються пов'язані з цим проблеми: необхідність підвищення статусу бакалавра, визначення трудоемкості діяльності викладача та вартості праці професорсько-викладацького складу (ПВС) через систему кредитів. Розглядаються умови та обґрунтовується необхідність модернізації навчальних планів (використання трьох форм навчальних планів, перерахунок годин у кредити)

Ключові слова: сучасні навчальні плани, кредити ECTS, кредитно-модульна система організації навчального процесу, трудоемкість роботи викладачів, перерахунок годин в кредити.

АННОТАЦИЯ

Харьковская А.А. *Развитие современных учебных планов – необходимость для создания Европейского образовательного пространства.* В статье освещаются проблемы вхождения Украины в Европейское образовательное пространство. Акцентируется внимание на особенностях внедрения кредитно-модульной системы организации учебного процесса, и очерчиваются связанные с этим проблемы: необходимость повышения статуса бакалавра, определение трудоемкости работы преподавателя и стоимость работы профессорско-преподавательского состава (ППС) через систему кредитов. Рассматриваются

условия и обосновывается необходимость модернизации учебных планов (использование трех форм учебных планов, пересчет часов в кредиты).

Ключевые слова: современные учебные планы, кредиты ECTS, кредитно-модульная технология организации учебного процесса, трудоемкость работы преподавателей, пересчет часов в кредиты.

SUMMARY

Kharkivska A. *The development of teaching plans – is a way to European educational space.* Problems of Ukrainian integration into European educational space are viewed. Special attention is paid to peculiarities of credit-module technology implementing and to the circle of problems that follow it: a need of raising bachelor status, ways of counting an amount of made work by tutors in credits and a cost of it. Conditions and need of modernization teaching plans – a use of 3 forms of teaching plans, recount hours into credits – are also analyzed by author.

Key words: modern teaching plans, ECTS, credit-module technology, an amount of tutor's made work, recount hours into credits.